

FRANQUESA I BONET, Ester / JOU I MIRABENT, Lluís (curadors) (2009): *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori*. Textos de Josep M. PUIG SALELLAS. Fundació Noguera. Madrid / Barcelona / Buenos Aires: Marcial Pons, 446 p.

Josep M. Puig Salellas (1924-2007), il·lustre notari i membre de l'Institut d'Estudis Catalans, fou un dels juristes més rellevants i influents que ha donat Catalunya en l'últim mig segle. Esperit inquiet i obert, Puig s'interessà al llarg de la seva vida per diverses branques del dret, des del dret civil i el dret mercantil fins al dret constitucional i el dret lingüístic, del qual fou un del més destacats impulsors, com ho demostra el llibre que ara presentem. A partir de 1980 Puig Salellas aprofundí en l'estudi jurídic de la llengua catalana, elaborant la seva teoria de la doble oficialitat lingüística, fonamentada en una lectura no restrictiva de la Constitució espanyola de 1978 i de l'Estatut d'autonomia de 1979. Des d'aleshores, els treballs de Puig Salellas sobre l'estatut jurídic del català es feren cada vegada més freqüents i decisius.

Ester Franquesa i Lluís Jou s'han encarregat de reunir els principals treballs de Puig Salellas sobre dret lingüístic, fins ara dispersos. Jou, també notari, fou director de Política Lingüística de la Generalitat durant set anys (1996-2003) i ha demostrat a bastament el seu interès pel dret lingüístic, en l'estudi del qual el podem considerar com un dels més significats deixebles de Puig Salellas. Quant a Franquesa, filòloga de formació, fou durant cinc anys (1997-2002) directora del TERMCAT, més tard directora de l'Àrea de Llengua de l'Institut Ramon Llull, ha coordinat un postgrau en Màrqueting Lingüístic a la Universitat Ramon Llull i ha publicat diversos articles i llibres. Entrant a valorar la tasca dels curadors, cal destacar que no s'han limitat a seleccionar i ordenar els textos, com veurem tot seguit.

El volum és dividit en tres blocs d'extensió desigual. El primer bloc —el més llarg i important, tant en l'aspecte doctrinal com per l'interès més ampli— es titula «Textos generals» i ocupa dues-centes cinquanta pàgines, quasi la meitat del volum. El segon bloc, «Textos sectorials», inclou tres treballs d'àmbit temàtic més específic, que ocupen un centenar de pàgines. I el tercer bloc, d'una setantena de pàgines, són els annexos: a l'annex A es reproduïxen les dues lleis lingüístiques aprovades pel Parlament de Catalunya (la de 1983 i la de 1998); i a l'annex B es recullen els fonaments jurídics de set sentències del Tribunal Constitucional que s'han ocupat de dret lingüístic (fins a l'any 1994).

Cal aplaudir l'encert dels curadors a fer acompanyar cada text de Puig Salellas «amb un comentari que alhora que en fa de resum, en subratlla els aspectes més rellevants amb les referències necessàries al marc estatutari actual» (p. 16). De fet, aquests comentaris són la millor introducció que es podia esperar a cada tema, un ajut impagable per al lector poc familiaritzat amb la terminologia jurídica, i gràcies a ells la lectura d'aquests textos es fa més profitosa i interessant.

La primera part, com ja he apuntat, reuneix les contribucions més rellevants de Puig Salellas a la teoria jurídica lingüística. Els set treballs d'aquest bloc s'ordenen cronològicament, llevat del primer (de 1989), el qual, pel seu plantejament més genèric, encapçala el recull com una mena d'introducció: «La llengua i la dominació política» és el seu títol i analitza el conflicte lingüístic —concepte sociolingüístic— com a problema jurídic. Partint del criteri de la territorialitat en el dret comparat, Puig considera que hi ha tres models principals: el *multilingüisme delimitat*, com en el cas de Bèlgica o Suïssa; el *multilingüisme superposat*, com passa a Irlanda o Malta; i el *multilingüisme mixt*, en què conflueixen els dos models anteriors, com és el cas de l'Estat espanyol o l'aglomeració de Brussel·les.

El text següent, de 1983, és el més antic del volum. Els curadors el consideren un «text fundacional» en el seu pensament juridicolingüístic. Franquesa i Jou diuen:

la teoria jurídica elaborada per Puig reposa en els conceptes fonamentals de *llengua pròpia* a la qual imprimeix el doble caràcter territorial i institucional; de *llengua oficial* del qual fa derivar la impossibilitat d'al·legar-ne vàlidament el desconeixement; de *doble oficialitat* del qual deriven els principis d'igualtat, indivisibilitat i autonomia i les conseqüències fonamentals de dret d'elecció de llengua del ciutadà i de disponibilitat lingüística del funcionari; i de *normalització lingüística* que comporta la competència de la Generalitat de Catalunya per a la regulació del fet lingüístic i els usos de les llengües oficials (p. 22).

De fet, l'elaboració teòrica més vistent de Puig Salellas en els seus primers treballs de dret lingüístic és el concepte de doble oficialitat. Segons ell, l'article 3r de la Constitució («1. El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todo español tiene el deber de conocerla y el derecho de usarla. 2. Las otras lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos») és el fonament d'aquest concepte. Malgrat la situació de preeminència de la llengua estatal, en opinió de Puig Salellas no s'han de confondre els enfocaments polítics amb els jurídics:

caldrà tenir molt en compte que obligació de conèixer *no és igual a obligació d'usar*: és a dir, al ciutadà se li pot imposar el coneixement d'un determinat idioma, però la seva imposició preeminent en l'àmbit de la doble oficialitat impedeix que el legislador vagi més enllà, tot imposant-li, a més, un ús concret en determinades circumstàncies. La raó és clara: si l'Administració, en determinades situacions, pogués imposar l'ús del castellà, l'oficialitat de les altres llengües no seria més que aparent i em sembla que no és aquesta la finalitat que persegueixen la Constitució i els Estatuts (p. 56).

Després d'aquest «text fundacional», com en diuen els curadors, Puig continuà avançant en la seva teoria de la doble oficialitat en els dos textos següents de l'any 1986. El primer d'aquests treballs té, segons Franquesa i Jou, molt d'interès, perquè basteix una teoria que el mateix Tribunal Constitucional (TC) acabarà fent seva i perquè dóna una dimensió innovadora al procés de normalització lingüística. En efecte, segons Franquesa i Jou

La normalització és molt més que un problema jurídic, perquè respon a la necessitat de superar amb mecanismes d'adaptació la marginació '*a vegades agressiva*' del català i les altres llengües territorials, en nombrosos àmbits... (p. 79).

Quant a l'altre text de 1986, «és potser el més revelador dels plantejaments de Puig Salellas —afirmen els curadors—, tant pel que fa al fons, és a dir, la construcció de la teoria de la doble oficialitat, com pel que fa a la forma, això és, l'anàlisi crítica, combativa i dialèctica de les sentències del TC» (p. 153).

El cinquè text, titulat «La situació jurídica de la llengua catalana, avui», fou llegit per Puig Salellas com a lliçó inaugural del curs 1989-90 de l'Institut d'Estudis Catalans, on havia ingressat l'any anterior. Pel seu caràcter de lliçó acadèmica, es tracta d'un text més aviat breu, però d'un gran interès. D'una banda, Puig hi sintetitzà els arguments de les tres doctrines aleshores en concurrència a propòsit del sistema de la doble oficialitat: a) la que ell havia elaborat l'any 1986 i que ja hem comentat; b) la que defensava l'Audiència de Barcelona i el Tribunal Suprem, molt restrictiva quant a l'ús oficial del català; i c) la doctrina intermèdia assumida pel Tribunal Constitucional. Després d'analitzar les febleses jurídiques i les incoherències de la doctrina del Tribunal Suprem i, en part, de la del Tribunal Constitucional, Puig Salellas criticà amb rigor les mancances de la Llei de normalització lingüística de 1983, aleshores vigent a Catalunya. Les propostes de l'il·lustre jurista —sobre els registres, sobre la convivència lingüística, sobre un règim sancionador, sobre les corporacions locals— foren recollides en la major part per la vigent Llei de política lingüística (1998).

En el sisè text, de 1998, Puig Salellas fa una contribució molt important a la teoria de la **llengua pròpia**, una expressió singular que es pogué llegir per primera vegada a l'Estatut Interior de Catalunya de 1933 i que fou recuperada per l'Estatut de 1979. Segons Puig, la Llei de política lingüística vigent (1998) dóna a aquest concepte una dimensió especial. En l'aspecte de la identificació, és «la llengua **única** de les institucions catalanes» i «també la llengua **única** a l'hora d'identificar el territori» (toponímia, vies de comunicació, retolació exterior). D'altra banda, «la propietat no limita el seu abast a aquella comesa identificadora» i té conseqüències també en el marc de l'oficialitat: «Ha de ser la llengua **preferent** a l'hora de resoldre les situacions de conflicte i la llengua **necessària**, eventualment [...] al costat de l'altra llengua oficial, en aquells àmbits que, per aquell abast normalitzador, el legislador consideri convenient» (p. 221-222). Puig Salellas, sempre tan meticulós en les seves anàlisis, examina amb tot detall la Llei de 1998 per comprovar com aplica aquests tres criteris (llengua única, llengua preferent, llengua necessària), la qual cosa el porta a denunciar alguns supòsits en què el legislador no ha estat coherent amb referència als criteris de llengua pròpia (p. 222-226).

Però l'escrit potser més interessant per al lector no gaire habituat amb la terminologia jurídica és la ponència sobre «La legislació lingüística a Catalunya. De la Llei de 1983 a la de 1998» presentada al Col·loqui internacional Catalunya-Quebec de 1999. En aquesta ponència, Puig Salellas, després d'examinar breument la Llei de 1983 i subratllar-ne les mancances, analitza amb atenció la Llei de 1998, centrant-se en quatre eixos: *a)* L'aprofundiment del concepte de llengua pròpia, en tot el seu abast: llengua única (amb l'excepció de la publicació de les normes, que Puig denuncia), llengua normal, llengua preferida, llengua necessària. *b)* El desenvolupament del deure de disponibilitat en les administracions, en l'àmbit dels documents públics i en les empreses. *c)* L'eixamplament de l'actuació normalitzadora (llevat d'alguna omisió important com en el cas de la publicitat, que Puig critica). *d)* L'establiment d'un cert règim sancionador, aplaudit per Puig, si bé conclou que «el fet evident és que el sistema sancionador de la Llei és altament deficient», per la qual cosa considera que s'hauria de revisar amb una reforma legislativa parcial (p. 277).

En el segon bloc d'aquest volum, com ja hem avançat, hi figuren tres textos de contingut més específic. El primer, «La legislació lingüística notarial a l'Estat espanyol i a Catalunya», és una ponència que Puig Salellas presentà a les Jornades d'Estudi celebrades al Col·legi de Notaris de Barcelona l'any 1999. El segon text és un article aparegut a *Llengua i Dret* el 1995 titulat «La llengua de l'ensenyament. Comentari a la Sentència del Tribunal Constitucional 337/1994, de 23 de desembre». I el tercer, sobre «La normalització lingüística i el món socioeconòmic», és la col·laboració de Puig al llibre col·lectiu promogut per l'Institut d'Estudis Autònoms *Estudis jurídics sobre la Llei 1/1998, de Política Lingüística* (1999), del qual se'n féu una doble edició en català i en castellà. Es tracta, doncs, de tres «textos sectorials», com en diuen els curadors, en el sentit que examinen l'estatut jurídic del català en tres àmbits concrets. En l'àmbit del notariat, Puig celebra els avenços de la Llei 1998, però remarca que en el procés de selecció dels fedataris, sense intervenir-hi la Generalitat, no serà possible la disponibilitat que se'ls pot exigir. I en l'àmbit socioeconòmic examina els aspectes de l'atenció al públic, l'etiquetatge, la publicitat, l'activitat professional i l'activitat laboral, celebrant en cada cas els progressos, sense plànyer les crítiques allà on són justificades.

El tercer text d'aquesta part, dedicat a la llengua de l'ensenyament, és potser el que té un interès més general. El Tribunal Constitucional havia dictat a finals de 1994 una Sentència que afectava la Llei de normalització lingüística de 1983, aleshores vigent, la qual aclarí, segons Franquesa i Jou, tres aspectes clau per a la normalització lingüística en l'ensenyament: 1) el coneixement del català per a obtenir la titulació de l'educació bàsica és obligatori; 2) el caràcter substantiu —no merament adjectiu— de llengua pròpia; i 3) la competència de la Generalitat per a establir mesures legals de normalització lingüística. Entre les consideracions finals, Puig Salellas proposava d'avançar en la línia d'aquesta doctrina:

Crec que és el moment de ponderar la conveniència de redactar una llei catalana de l'ensenyament, que situï en el marc normatiu adequat, és a dir, l'educatiu, aquells preceptes de la Llei de normalització (p. 326).

(Ha costat més del que Puig Salellas esperava, però finalment Catalunya té una Llei d'Educació, que segurament no satisfaria del tot el nostre il·lustre jurista. Ara: el que ni Puig ni nosaltres no imaginàvem és que l'esposa de Dàmocles del Tribunal Constitucional s'alçaria, també, de retruc, al damunt d'aquesta llei.)

El volum conclou amb dos annexos. En l'un es recullen, per facilitar la consulta dels lectors, les dues lleis lingüístiques promulgades pel Parlament de Catalunya: la primera de 1983 i la vigent de 1998. En l'altre annex es reuneix una part dels fonaments jurídics del Tribunal Constitucional sobre dret lingüístic entre 1986 i 1994. Són sentències que, al llarg de la seva activitat jurisdiccional, el TC ha tingut en compte aspectes lingüístics i a les quals Puig Salellas s'ha referit en algun moment, celebrant-ne els encerts i blasmant-ne els arguments erronis o fora de lloc. Els curadors fan notar, també, que el TC ha estat sensible en més d'una ocasió als arguments de Puig Salellas. Dissortadament, en els moments en què escric aquesta recensió, el TC acaba de donar a conèixer la Sentència sobre l'Estatut d'Autonomia de 2006, en la qual no sols menysprea una part de la doctrina bastida amb rigor tècnic i visió política per Puig Salellas, sinó que fins i tot en algun cas arriba a desdir-se dels fonaments jurídics favorables a la normalització lingüística que el mateix TC havia fet seus.

Seguint el fil d'aquesta reflexió, molts lectors de *Doble oficialitat i llengua pròpia: dues llengües i un territori* es preguntaran si aquesta obra s'ha de considerar com un «llibre històric». De fet, el caràcter genuïnament històric d'aquest llibre no es pot negar: ens trobem amb un material excepcional, de vigència perenne, pel seu interès científic, pel seu rigor tècnic i per la transcendència del tema. Ara: si el que volem dir és que els seus continguts han quedat caducats o envellits pel vendaval jurídicopolític provocat pel Tribunal Constitucional, responc rotundament que no. Certament, els adversaris de la llibertat nacional de Catalunya i de la plena normalització de la llengua catalana poden pensar que el TC ja ha dit l'última paraula. Però no serà pas així. Una vegada més —i els juristes poden tenir ben present en aquesta reivindicació els ensenyaments sempre il·luminadors i constructius de Puig Salellas— el determini de Catalunya acabarà prevalent. En aquest sentit, podríem dir que Ester Franquesa i Lluís Jou s'han trobat amb un «valor afegit» en el seu meritori propòsit de reunir en un volum tota la doctrina de Puig Salellas sobre dret lingüístic. Al capdavall, haurà estat un gran servei no sols a la jurisprudència en general i al dret lingüístic en particular, sinó també a la memòria d'un jurisperit excepcional i a la consolidació del pensament catalanista, en incorporar-hi uns aspectes avui més sensibles que mai.